

BÍRÓ BÉLA

Fogalmak és indulatok

A kisebbségi helyzet normalizálásának csakis a közeledés lehet a fundamentuma, a kedvezménytörvény alkalmazása is csak arra építhető. Nem valószínű, hogy a kedvezménytörvény – önmagában – *valóságos* feszültségeket generálhatna, sőt az sem biztos, hogy a *valóságos* feszültségek minden esetben föltétlenül kerülendők. Az viszont tény, hogy a valódi problémák megoldásához a feszültségek is csak akkor vihetnek közelebb, ha a határozott és átlátható érdekképviselő, határozott és jól érzékelhető kompromisszumkészséggel társul.

Egy év megkeseredett civakodás után ma már nyilvánvaló, hogy a magyar kedvezménytörvény körül kialakult politikai ellentétek főként érzelmi eredetűek. A szemben álló felek jobbára a kedvezménytörvényt használják fel arra, hogy kölcsönös ellenszenvüket úgymond racionális argumentumokká konvertálják. Az érzelmi beállítódást elősegíti, hogy azok az alapkérdések, melyekről a szemben álló felek vitáznak, a magyar és nagyrészt a nemzetközi nyilvánosságban is – tisztázatlanok. Ezért a kérdésben minden és mindennek az ellenkezője is a látszólagos racionalitás mezében jeleníthető meg.

Nézzük meg tehát, melyek azok a tisztázatlan kérdések, amelyek az irracionális (a whisfull thinkig hívószavaira alapozott) vitástílust favorizálják?

Először is a "politikai- és a kulturális közösség" (ismertebb szóhasználatlaltal az „állampolgári- és a kulturális nemzet”), másodsor a „diszkrimináció”, harmadszor a „többségi és kisebbségi nacionalizmus”, negyedszer a „politikai kompromisszum” fogalmainak tisztázatlansága, többértelműsége, s ebből következően inadekvát használata.

Vegyük sorjában.

1.

A kedvezménytörvényt megalkotói a *nemzet újraegyesítésének*, az ún. *nemzetépítésnek* az eszközeként aposztrofálják. Ezek ellen a fogalmak ellen az ellenzék és a szomszéd államok – alapjában hasonló mentalitású – elitje joggal tiltakozik, hiszen értelmezésükben a nemzet a

kulturálisan homogénnek tekintett állampolgári (értsd: politikai) közösséggel azonos. A „nemzet újraegyesítése”, a „nemzetépítés” tehát számukra csakis a magyarok által lakott területeknek a magyar államba való valamiféle „reintegráció”-ját, azaz a bújtatott (s végső konzekvenciáiban háborús konfliktusokkal fenyegető) irredentizmust jelentheti.

A magyar irredentizmus évtizedeken át a nyugati-, a keleti- és főként a szomszédos államokbeli politikai nyilvánosságok egyik legerőteljesebb (és – az adott körülmények közt – akár ésszerűnek is tekinthető módon) ideológiai tabuja volt, melyet kőkemény adminisztratív, sőt jogi szankciók helyeztek törvényen kívül. Az irredentizmus pusztá gyanúja is a közéletből való kitiltást eredményezhette. Ebben az (alapvetően antidemokratikus) légkörben az irredentizmus vádja a politikai, ideológiai, művészi, szakmai és egyéb ellenfelekkel való leszámolás egyik legkivédhetetlenebb eszközévé válhatott. Nem véletlen, hogy a fogalmat használói kezdték annak reális tartalmát (azaz a határok erőszakos megváltoztatására való törekvést) messze meghaladó értelemben használni. Irredentizmusnak, majd „bújtatott” irredentizmusnak minősülhetett a határon túli kisebbségek sorsa iránt érzett aggodalom kinyilvánítása, a nemzeti homogenizáció elítélése, a magyar kulturális közösség összetartozásának hangoztatása, az első, illetve második világháborús békerendszer bizonyos elemeinek bírálata és sok minden egyéb.

Az úgynevezett nemzeti beállítottságú értelmiség nagyobbik része (a tényleges irredenták kivételével) azonban a nemzetet voltaképpen a kulturális közösséget értette. Ezt a kulturális közösséget azonban a második világháborút követően (amikor is kiderült, hogy a történelmi Magyarország részleges visszaállítására nincsen semmi esély) semmiképpen sem azonosíthatta az állampolgárok közösségével. De az így értelmezett nemzet újraegyesítése konzekvenciáiban sem implikálhatta az irredentizmust. Nemcsak a határok egyoldalú (azaz erőszakos és a magyarokkal együtt élő kulturális közösségek érdekeit figyelmen kívül hagyó) módosítására nem nyílt és ma sem nyílik semmiféle lehetőség, hanem ennek az értelmiségnek a túlnyomó része azzal is tisztában volt (és van), hogy a határok megváltoztatása nem oldhat meg semmit, a határmódosítás a magyar kérdést csakis a jóval súlyosabb román, szlovák, szerb, ukrán kérdéssel cserélhetné fel. A nemzetépítés tehát a szó jobboldal által használt értelmében valóban csakis a magyar nemzet (a kulturális közösség) egységének határmódosítás nélküli visszaállítását jelenthette. Igaz ugyan, hogy ennek az eszmeiségnek a hívei abban reménykedtek (és reménykednek), hogy a magyar közösség megerősödésével és öntudatosodásával párhuzamosan hosszabb távon valamiféle politikai összetartozás is visszaállhat, azaz a magyar kulturális közösség, illetve a vele együtt élő kulturális közösségek (nemzeti) *egysége* úgy stabilizálódhat, hogy azt a mai államhatárok nem befolyásolják alapvetően. Magyarán a politikai szolidaritást a közösségi összetartozás természetes érzései és nem *külső* erők által létrehozott kényszerek fogják szabályozni. A létrejövő autonó-

miák, regionális és föderatív struktúrák létrejötte olyan többfokozatú (állam fölötti, állami és állam alatti) hierarchikus kötődésrendszert hozhat létre, amely a különböző nemzeti közösségek közti, minden hátsó gondolatot nélkülöző bizalom és együttműködés elősegítésével az adott állami kereteket is stabilizálhatja (mert a kisebbségek számára is elviselhetővé teheti).¹

Addig azonban, amíg a szomszédos országokban a szó múlt századi értelmében vett (tehát a kisebbségi nemzetek lerombolására alapozott) nemzetépítés folyik, addig ennek a folyamatnak az irányításába a magyar államnak is implikálódnia kell. Az Európai Unión belül, ahol már egyik állam sem rendelkezhet a kisebbségek felszámolásához szükséges hatalmi túlsúllyal, ez az implikáció fölöslegessé válik, hiszen ilyen körülmények közt a különböző kulturális közösségek természetesen a tényleges (azaz az összetett) identitások, s ebből következően a kettős, esetenként a hármas kötődések irányában fognak gravitálni. Az erdélyi magyar egyszerre kötődik Magyarországhoz és Romániához, sőt a zsidóságához is ragaszkodó erdélyi magyart Izraelhez is különleges szálak köthetik. (Bizonyos értelemben – és természetesen eltérő mértékben – mindhármát saját hazájának tekintheti.) A magyar politika belüli feszültségek egyik fő oka az, hogy a magyar ellenzék egy jelentős része – tipikusan nemzetállami beállítódásának következtében – még mindig a mai természetellenes, azaz a kulturálisan homogénnek megkövetelt kötődést (s az ezt favorizáló asszimilációt) tekinti természetesnek.

A jobboldal – ma már elég nehezen jóvátehető – mulasztása abban rejlett, hogy nem tette világossá, mit is ért voltaképpen „nemzetépítésként”. Ez annál is súlyosabb hiba, mivel a liberális politikai ideológián belül is egyre gyakrabban merül már fel a gondolat, hogy a nemzetépítést a nemzetközi tudományosságnak és politikai közvéleménynek éppen amiatt kell elutasítania, mert az a kisebbségi nemzetek lerombolásával egyenértékű.² Világos különbséget kellett volna tenni tehát a kulturális közösség határokon átnyúló (de a többségi kulturális közösségek lerombolásának esélyét sem implikáló, bizonyos értelemben tehát valóban *kozmpopolita*) egységesítése és az állami közösség (az ún. állampolgári nemzet) kulturális homogenizációja (azaz a kisebbségi nemzetek lerombolását implikáló, nemzetállami egységesítés) között.

Ehhez mindenekelőtt az „eticista” *kultúrnemzet* és az „univerzalista” (azaz „etnikumok fölött álló”) *állampolgári nemzet* szembeállítását kellett volna kritikai elemzésnek alávetni. E két nemzetfelfogás ugyanis az (erre vonatkozó – szinte már egyetemes – dogmarendszer

¹ Az újabb irodalom ezt nevezi főként D. Held: *Democracy and the Global Order – From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity Press London, 1995 című műve alapján „kozmpopolitanizmus”-nak.

² A fogalomra vonatkozóan lásd W. Kymlicka–Christine Straehle: *Kozmpopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus: a legújabb irodalom kritikai áttekintése*, Kellék Kolozsvár–Szeged, 2001, 17. szám, illetve Kis János: *Túl a nemzetállamon*, in *Az állam semlegessége*, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1997

dacára) a legkisebb mértékben sem mond ellent egymásnak. A legújabb politológiai vizsgálódások eredményei (anélkül, hogy magát a végkövetkeztetést ki is mondanák) arra utalnak, hogy *egyazon* nemzetállami nacionalizmus eltérő aspektusainak kell tekintenünk őket. A politikai elit ugyanis a kisebbségekkel szemben *mindig* az állampolgári nemzet hívének mutatja magát (szélsőséges esetben a kisebbségek létét sem ismeri el, azokat önkényesen az egyetemesség letéteményesének beállított, többségi nemzettel azonosítja), a többséggel szemben azonban *mindig* a kulturális nemzet hívévé válik (azaz kirekeszti önmagát az – univerzalizmus örvén a kisebbség asszimilációjára törő – többségből, ami persze a többség „ügynökeinek” a kisebbségi nemzetből való „kirekesztését” is implikálja). A nagynémet nacionalizmus például Elzász-Lotharingia vonatkozásában a kulturális nemzet hívének mutatkozott, a lengyel többségű Kelet-Poroszországban (Mazúria) ugyanakkor az állampolgári nemzet argumentumait hangoztatta.³ Az első esetben ugyanis a francia nemzetállami asszimilációval szemben kellett megvédelmeznie a német kisebbséget, Mazúriában ellenben maga is a német nemzetállam nevében próbálta asszimilálni a lengyeleket, egészen úgy, ahogyan azt odaát a franciák tették. S ugyanez történt Magyarországon is. Romsics Ignác⁴ figyelt föl arra, hogy a múlt század végének magyar politikai elite a kisebbségekkel szemben az állampolgári (akkor főként „politikai”-nak mondták) nemzet ideájára hivatkozott, az állampolgári nemzet fogalmára alapozó, liberális Béccsel szemben azonban maga is a kulturális nemzet argumentumait kényszerült alkalmazni.

A kétféle nemzetfogalom ideológiai gyökereire vonatkozó hipotézisünk jól megmagyarázza a francia, az angol vagy az amerikai nacionalizmus ún. állampolgári jellegét is, ezek ugyanis olyan „többségi” társadalmak, melyek kifelé sem érezhették magukat soha „kisebbségben” (kivételt képeznek a quebeci franciák, de ők „kulturális nemzet”-ként is viselkednek).

Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása a magyarországi ellenzékben is oldhatta volna az irredentizmustól való félelmet és lehetetlenné tette volna a „bujtatott” irredentizmus fogalmának politikai bunkóként való (egyébként mind hatástalanabb) alkalmazására irányuló kísérleteket is.

Arra is rájöhettek volna, hogy a Fidesz ún. nemzetstratégiai elképzelései sok korszerű elemet tartalmaznak,⁵ igaz, ezek az elemek gyakorta meglehetősen ásatag történelemszemlélettel párosulnak. A Fidesz vezetőinek történelmi utalásai gyakorta félrevezetőek vagy tényleg korszerűtlenek. Ezeknek az elképzeléseknek a vitájára azonban sem az elképzelések nyilvánosságra hozatalakor, sem később nem került sor. Az ellentábor úgy vélte, hogy ezzel a csapattal nincs miről

3 Urs Altermatt: *Szarajevói jelzőtűz*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 41. oldal

4 Egy Jyvaskylaben, az V. Hungarológiai Kongresszuson megtartott előadásában.

5 Lőrincz Csaba–Németh Zsolt–Orbán Viktor–Rockenbauer Zoltán: *Nemzetpolitika '88–'89*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998

vitatkozni. Lett volna. Ezt éppen a kedvezménytörvény nemzetközi fogadtatása bizonyította. A törvényt a magyar ellenzék és a szomszédos államokbeli nemzetállami nacionalizmusok (sok vonatkozásban „összehangolt”⁶) ellenkampánya és a magyar irredentizmussal szembeni (még mindig felfokozott) nemzetközi érzékenység dacára sem sikerült az európai normákkal ellentétesnek beállítani.

2.

Az ellenzék másik balfogása a kedvezménytörvény *alapvetően diszkriminatív* jellegére való hivatkozás. A törvény elleni leggyakoribb kifogás, hogy a környező államok többségi népességét hátrányosan megkülönbözteti a magyarral szemben. De hogy a „sérelem” valóban fennáll-e, s ha igen, miben is áll, a tétel megfogalmazói meg sem próbálják módszeresen (azaz a homályos utalásokon túlmenően) bizonyítani. Ami korántsem véletlen.

A diszkrimináció terminusa ugyanis politológiai és jogi vonatkozásban egyaránt figyelemreméltóan tisztázatlan.

Kezdjük azzal, hogy a diszkrimináció, azaz a megkülönböztetés elve (melyet nemrégén még a „szeparatizmus” vádjával is szokás volt megbélyegezni) a társadalmi rendszer kiegyensúlyozott működésének sine qua non-ja. A demokratikusan működő gazdasági érdekcsoportok, társadalmi szervezetek, szakmai intézmények, kulturális irányzatok, politikai pártok stb. mindig világosan megkülönböztetik magukat az eltérő jellegű vagy hasonló csoportoktól, szervezetektől, intézményektől, irányzatoktól, pártoktól. A diszkrimináció tilalma – rájuk vagy tagjaikra alkalmazva – magának a demokráciának a betiltásával volna egyenértékű. A *különbözés* és a *különbözőség* tényének tilalma a totalitarista rendszerek alapsajátossága.

De a diszkriminációra is érvényesnek kell lennie a liberális demokrácia alapszabályának: szabadsága csak addig terjedhet, amíg nem sérti mások hasonló szabadságát. Ez a feltétel pedig csak addig teljesül, amíg egy csoport tagjai a diszkriminációt önmagukra vonatkoztatják: amíg az a demokratikus versenyben való részvétel igényének bejelentésével egyenértékű. A diszkrimináció csak abban az esetben elítélendő, ha valamely csoportot – annak megkülönböztető jegyei alapján – egy másik csoport (vagy csoportok) nyíltan vagy bújtatva megpróbál(nak) kirekeszteni a demokratikus versenyből.

Ennek a fajta kirekesztésnek ősrégi hagyományai vannak. Már a görög demokrácia is kitiltotta a rabszolgákat a politikából. Más társadalmak az alsóbb társadalmi osztályok tagjait helyezték kívül az „alkotmány sáncain”. S a nők is csak a legújabb időkben válhattak a férfikkal egyenjogúvá.

⁶ Adrian Nastase miniszterelnök, egy-két napos késéssel, de rendszeresen, magyar érveket próbált – szóról szóra! – a kedvezménytörvény ellen fordítani. Olyan hangnemben és kontextusban, ami Európában is többet árt Románia, mint Magyarország érdekeinek.

A modern demokrácia azzal, hogy a társadalom minden tagjának törvény előtti egyenlőségét tette meg önnön alapelvéül, a társadalmon belül elvileg felszámolta ennek a hátrányos-előnyös megkülönböztetésnek *minden* elvi alapját. (Nyilvánvaló: ami az egyik csoportra hátrányos, az más csoportokra nézve mindig előnyös is, hiszen a politikai közösséghez való tartozás előnyeinek preferenciális „elosztását” eredményezi.) A törvény előtt minden állampolgár egyenlővé vált, hiszen az állampolgár fogalmát ettől kezdve pusztán az adott állami közösséghez való tartozás definiálta, megalkotása során minden egyéb identitásjegytől elvonatkoztattak. Így válhatott a (politikai közösségen belüli) megkülönböztetés tilalma általában is a hátrányos(-előnyös) megkülönböztetés szinonimájává. (A két fogalom azonosítása, mint láttuk, nem magától értetődő.)

Ezzel azonban a diszkrimináció mint olyan korántsem szűnt meg. Csupán a diszkriminálható személyek köre „szűkült” *tovább*. A kirekesztő jellegű diszkrimináció ettől kezdve csupán az államhatáron túl élők „csoportjára”, az ún. idegenekre volt vonatkoztatható. A „nemzeti” törvénykezés az állampolgárság intézménye révén az adott társadalomba belépő „idegeneket” (az alapvető emberi jogok kivételével) továbbra is egyértelműen diszkriminálja (akárcsak korábban a rabszolgákat, az alacsonyabb osztályok tagjait, a nőket). És a megkülönböztetés az idegenekre nézve egyértelműen hátrányos. Ez ellen a megkülönböztetés ellen azonban senki nem emel elvi kifogást.

Pedig a világnak, ha csak nem akar komoly konfliktusokkal szembenézni, előbb-utóbb az állampolgársággal kapcsolatos diszkriminatív intézkedéseket is fel kell oldania. A világrendszernek már a következő évtizedekben az egységes világállam kialakításának irányában kell fejlődnie. A világrendszer globális problémái másként aligha lesznek kezelhetőek. Ez azonban csupán fokozatosan következhet be. A nemzetközi jog radikális reformja tehát előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik. (A magyar kedvezménytörvény olyan kísérlet, amely e reform vonatkozásában is tanulságossá válhat.)

A kérdésnek azonban további leágazása is van.

Abban az esetben, ha az állam neve és alkotmánya az állampolgárságot nem köti egyetlen kulturális közösséghez, s következésképpen egyetlen nyelv és kultúra kötelező ismeretéhez (mint például a svájci vagy a belga), ez az – állampolgárságra alapozott – megkülönböztetés nem is lenne sérelmes, mert célja valóban pusztán egy politikai közösség egységes embercsoportként való elhatárolása volna. De ha – mint a régi európai demokráciák és a kelet-közép-európai államok többségének esetében – az állam neve már eleve egy nyelvi-kulturális közösséghez kötődik, és ha az adott politikai közösséghez való tartozás az adott közösség kultúrájának és nyelvének elsajátítását is implicálja, az „idegenek” nemcsak az államhatárokon kívül, hanem azokon belül is „felbukkanhatnak”.

Az ő esetükben azonban paradox módon a *diszkrimináció hiánya* az, ami jogsérelemmé válhat, hiszen a többség a diszkrimináció tilal-

mát akadálytalanul a kisebbségek beolvasztásának eszközeként használhatja fel. Ha a többség egy embercsoportot nem hajlandó tőle különbözönek „elismerni” (lásd: Görögország, illetve Törökország), vagy a szóban forgó csoportra – az állami identitás nevében – saját identitásjegyeit erőlteti rá (lásd: Kelet-Közép-Európa és a Balkán), nyilvánvaló asszimilációs kényszerrel állunk szemben. Az adott nyelvi-kulturális közösség tagjai ugyanis csak abban az esetben válhatnak az állam egyenjogú polgáraivá, ha tökéletesen elsajátítják az adott állam nyelvét és kultúráját (értsd az ún. államalkotó többség nyelvét és kultúráját), a többség viszont nem kényszerül arra, hogy a vele együtt élő (szintén államalkotó) kisebbség nyelvével és kultúrájával – legalább nagyvonalakban – megismerkedjen. Ami evidens diszkrimináció.

Ha az állam ezt a lényegileg *antidemokratikus* (bár a ma demokratikusnak tekintett jogrendszerekben is általános) diszkriminációt nem tiltja, sőt maga írja elő, nyilvánvalóan az asszimilációt favorizálja.

Ez ellen a kisebbség úgy kényszerül védekezni, hogy önmagát diszkriminálja. A diszkriminációnak ez a formája, mint láttuk, alapvetően *demokratikus*, s a többségre nézve semmiféle valóságos hátránnyal nem jár. Az, ha a kisebbségi a saját nyelvét akarja használni, a legkisebb mértékben sem akadályozza meg a többséget abban, hogy az a maga rendjén a saját nyelvét használja. Az anyanyelv non-diszkriminatív használatának joga persze csak akkor érvényesíthető, ha a nyilvánosság spontán módon alkalmazkodik a társadalom nyelvi sokszínűségéhez (ahogyan az a premodern társadalmakban történt), azaz a (szó legtágabb értelmében vett) közhivatalnokok a politikai közösségben beszélt összes, fontosabb nyelvet a gyakorlati igényeknek megfelelő szinten képesek használni. Ez azonban egyik félre nézve sem lehet sérelmes, hiszen teljességgel kölcsönös, azaz a többségiekre ugyanúgy érvényes, mint a kisebbségiekre és a másik nyelvet maguk is csupán hivatásuk gyakorlása során és csupán a másik nyelvi közösség tagjaival való érintkezésben használják, önnön nyelvi közösségük tagjaival természetesen a saját nyelvükön értekeznek és a magánéletben is szabadon választhatják meg a társalgás nyelvét. A két nyelvi közösség és azok tagjai így válhatnak ténylegesen egyenlővé. Odáig menően, hogy a kisebbségi közösség öndiszkriminációja már a többségiek kisebbségi közösségen belüli érvényesülésének esélyeit sem korlátozza. Ha egy román származású, de a magyar nyelvet és a kultúrát kitűnően ismerő értelmiségi egy magyar kulturális intézmény vezető állására pályázik, azt ugyanúgy meg kell kapnia, mint annak a magyarnak, aki a román nyelvet és kultúrát a román származásúaknál alaposabban ismeri, és egy román kulturális intézmény vezető állására pályázik.

Addig azonban, amíg a kisebbség minden tagjának kötelezően el kell sajátítania a többség nyelvét, de a kisebbség nyelvét még a többséghez tartozó közhivatalnokoknak sem kötelező elsajátítaniuk, a kisebbség evidensen hátrányos megkülönböztetés áldozata. Ez a megkülönböztetés a kisebbségi iskolák tanulóinak esetében a leginkább

nyilvánvaló, akik átlagosan egy nappal több időt kénytelenek tanulásra fordítani, s az érettségien és a felvételikén is eggyel több vizsgát kell tenniük, mint az azonos szakmát választó többségieknek. Ha pedig többségi tanintézményekben szeretnének továbbtanulni, a többségiekkel kell – nyelvileg hátrányos helyzetből – megméretkezniük. A többlet-megterhelés mindkét esetben annyira tetemes, hogy – főként a gyengébb képességű gyerekek esetében – nagyon erős a csábítás a többségi iskolák választására, s ezzel az eredeti identitás részleges vagy teljes feladására. Az ebből eredő permanens nyomás – a nyelvi-kulturális identitás etnikai komponensének (egyébként öröndetes) lazulásával párhuzamosan (ami világtendencia) – látványosan felgyorsíthatja e kisebbségek asszimilációjának folyamatát.

Az asszimiláció ugyanis a szóban forgó kérdést tényleg „megoldhatja”.

De ha a nyelvi-kulturális kisebbség ugyanúgy ragaszkodik a saját identitásához, mint a többség a magáéhoz (ami szintén világtendencia), ezt a jogot demokratikus érvekkel nem lehet megvonni tőle.

Ráadásul a kisebbségek ön-diszkriminálása semmiben sem különbözik attól az ön-megkülönböztetéstől, mellyel a többség, saját „nemzeti” államának létrehozásakor, önmagát a (rendszerint birodalmi) többség eltérő nemzetiségű polgáraitól megkülönböztette. Ha az ön-diszkrimináció első formája „diszkrimináció” és „szeparatizmus”, akkor a másodikat is „diszkrimináció”-nak és „szeparatizmus”-nak lehet minősíteni (esetleg visszamenőleg is).

Nem világos azonban, hogy – a minden esetben többé-kevésbé önkényesen meghúzott államhatárt – mi ruházza fel azzal a mágikus képességgel, hogy a *demokratikus* ön-diszkriminációt („szeparatizmust”) – önnön keretein belül – egyszerre *antidemokratikussá* változtathassa. Ha a határokon belül élők nem különböztethetnék meg önmagukat a többségtől, gyakorlatilag nem maradna más megoldás számukra, mint az asszimiláció vagy az államból való kiválás. Nyelvi-kulturális jogaik érvényesítését *csak és csakis* az utóbbi tenné lehetővé. Az „állam szétdarabolása” tehát végső következményeiben az államhatárok misztikussá avatásából, a nyelvi-kulturális közösségek ön-diszkriminációjának ezzel együtt járó „tilalmából”, és nem magának az ön-diszkriminációnak a tényéből fakad.

Az etnikai, nyelvi, vallási különbözőség természetes adottság. A konfliktusokat nem az ön-megkülönböztetés, hanem ennek a természetes adottságnak az el nem ismerése generálja. Elég rápillantani a térképre. Egyetlen olyan államban sincsenek – véres összecsapásokkal fenyegető – konfliktusok, melyekben a nyelvi-kulturális másságot legitimnek ismerik el. (Még az évtizedek óta a szétesés határán egyensúlyozó Kanadában sem!) És mindenütt vannak, ahol a másság ki nyilvánítása akadályokba ütközik.

Persze van a diszkriminációnak egy másik formája is, amikor a *többség* – veleszületett és „*asszimilálhatatlan*” vagy annak tekintett tulajdonságok, tehát bőrszín, vérségi származás stb. alapján – diszkri-

minálja a kisebbséget. Ezekben az esetekben a többség és a kisebbség közt nem áll fenn számottevő nyelvi vagy kulturális különbség (legalábbis nem sokkal nagyobb, mint egy antropológiailag nagyjából homogénnek tekinthető nyelvi-kulturális közösségen belül), a „faji” vagy etnikai különbség azonban mindenki számára világosan érzékelhető testi vonásokban vagy viselkedésbeli sztereotípiákban nyilvánul meg. A többség a hozzá kulturálisan hasonló kisebbség tagjait – nagyon is kézzelfogható anyagi-egzisztenciális érdekek jegyében – megpróbálja kirekeszteni a politikai közösségből. Elvitatja bizonyos alapvető emberi és állampolgári jogait. A diszkrimináció tilalma ilyen esetben valóban kívánatos, ami abban is megnyilvánul, hogy a kisebbségek maguk követelik a hátrányos megkülönböztetés megszüntetését. A diszkrimináció ez esetben is a közösség ellen irányul, megszüntetése azonban az egyén szintjén is lehetséges, hiszen ahhoz, hogy a tilalom érvényesíthetővé váljon, az adott közösségnek nem kell önmagát – a fentebb leírt értelemben – diszkriminálnia. Megteszik ezt az antropológiai vonások, a bőrszín, a jellemző viselkedésjegyek.

A hátrányos megkülönböztetés a nyelvi-kulturális kisebbségek esetében sem az egyént, hanem a közösséget célozza. A közösséghez való tartozás azonban e közösségek esetében (főként az aszimmetrikus két-nyelvűség körülményei közt) nem annyira nyilvánvaló és – ami még fontosabb – megváltoztatható. Az egyén nyelvét és kultúráját elvben anélkül cserélheti fel, hogy előző identitásának jól érzékelhető nyoma maradna. Ami a biológiailag kódolt identitásjegyek esetében nem áll fenn. A kelet-közép-európai „nemzeti” államok szeretik magukat alapvetően nyelvi-kulturális képződményekként bemutatni. Az idegnyűlölet itt nem az idegennek tekintett csoport kirekesztésére, hanem asszimilálására irányul. Ezek a társadalmak úgymond befogadók. A kirekesztés is pusztán a „befogadás” eszköze. Ez az oka annak, hogy a személyre irányuló diszkrimináció tilalma ezekben a közösségekben nem szükségszerűen szünteti meg magát a hátrányos megkülönböztetést, sőt, rendszerint még ki is teljesíti, hiszen a hátrányos megkülönböztetés célja itt éppen az asszimiláció kikényszerítése. Ha valaki csak akkor tölthet be bizonyos állásokat, ha a többséghez tartozik, az formailag nem föltétlenül diszkrimináció, hiszen ez a kinevezéses rendszernek köszönhetően egyrészt nem kerül nyilvánosságra, másrészt ha az illető asszimilálódik a többségi kultúrába, az állás betöltésének többé semmi akadálya nem lesz. (Az ilyenfajta megkülönböztetés ellen a „diszkrimináció” ellenzői nem is igen tiltakoznak, bár – Romániában például – az ilyen példáknek se szeri, se száma.) A megkülönböztetés tehát – legalábbis az asszimilatív fázisban – valóban nem az illető személye (vérségi értelemben vett „származása”), hanem nyelvi-kulturális közössége ellen irányul. A román vagy magyar nacionalistáknak, amint azt gyakran explicite ki is fejtik, semmi kifogásuk a magyarok vagy a románok ellen, ha „jó” románna illetve „jó” magyarrá válnak, s a magyarokat, illetve a románokat megtanulják ugyanolyan „őszintén” utálni, mint ők maguk. Mivel ez a fajta

román identitás főbb vonatkozásaiban a magyar tagadásán „alapul” (és megfordítva), a kettős identitás „elvileg” kizárt: vagy a magyarokat gyűlölöd és a románokat szereted, vagy a románokat gyűlölöd és a magyarokat szereted, köztes megoldás nincsen, ezt is és azt is „nem lehet” egyszerre. (Körülöttem például minden esetben megfagy a levegő, mikor kijelentem, hogy kultúráim és életkörülményeim okán románoknak is tartom magam.)

Az asszimiláció azonban paradox dolog. Az „idegenek” befogadása a többség számára csak addig „fizetődik” ki, amíg az idegenek léte az állam identitását fenyegeti. Ha az asszimiláció bekövetkezett, a befogadást (a „berekesztés”-t) rögtön kirekesztésnek kell felváltania. Hiszen „kiderül”, hogy az asszimiláltak a rájuk erőltetett szerepeket (sajátos helyzetükből adódóan) sokkal jobban elsajátították, mint a közösségi magabiztosság fedezékében élő asszimilálók többsége, az előbbieket tehát a társadalmi élet kulcsfontosságú (vagy annak érzett) területein túlréprezentálttá váltak, s következésként az utóbbiak elől szívják el a levegőt.

A nyelvi-kulturális konfrontációt ezen a ponton váltja fel az etnikai.

Meggyőződésem, hogy ha a romániai magyarság asszimilációja azal a viharos gyorsasággal zajlott volna le, ahogyan azt a román nacionalisták eltervezték, a román társadalom ma már ugyanúgy a „rejtőzködő magyarok” azonosításával lenne elfoglalva, mint a magyar a magyarországi zsidósággal. Az asszimiláció időszakában ugyanis a román expanzió a magyar kulturális funkciók kisajátítását, azaz a román értelmiség gyors és gyakorlatilag konkurenciamentes térhódítását jelentette volna (Ceaușescu alatt jelentette is). A magyarok eközben kemény, emberpróbáló konkurenciára kényszerültek volna, s az erősen felhígult, félművelt, elkényelmesedett román értelmiségiek elől mind több román értelmiségi funkciót hódíthattak volna el. „Jogtalanul”, ugyebár! Kezdődhetett volna tehát a boszorkányüldözés, melynek során maguk a magyar asszimilánsok is a kirekesztettek ellen fordultak volna, sőt, megpróbálták volna a „román románok”-nál is hangosabbak lenni, hiszen a román társadalom a magyarok gyűlöletére szocializálta őket. Rövidesen azonban ki kellett volna derülnie, hogy bármikor ők következhetnek. És ekkor már nem maradt volna más kiútjuk, mint valamiféle „magyar szolidaritás”. Utálnák egymást és önmagukat, de az azonos helyzet elkerülhetetlenül „egy akolba terelné őket”, más szóval az ellenük irányuló támadások félreérthetetlen közösségi reakciókat váltanának ki belőlük. Ezek azonosítása annál is könnyebb volna, mert a korábbi kultúra számos nem-tudatosított eleme a nyelv- és kultúracsere folyamatában is elkerülhetetlenül megőrződött volna. Fokozatosan a szó szoros értelmében skizofrénné válnának, önmagukat továbbra sem definiálnák egy kisebbségi csoport tagjaiként, hiszen éppen a kisebbségi csoport elhagyása révén váltak románná, a magyarelles támadások mégis folytonosan „önleplező” tiltakozásra kényszerítenék őket. A szónak ebben a sa-

játos értelmében tehát valóban „asszimilálhatatlanná” válnának. Pontosan azonosítható, „fajspecifikus” reakcióik ugyanúgy idegenekként azonosítanak őket, mint a bőrszín. Ez esetben a diszkrimináció tilalma elvileg már valóban elégséges volna a hátrányos helyzet megszüntetésére. Ahhoz azonban, hogy a diszkriminációt tiltani lehessen, azonosítani kell a diszkriminált csoportot. A csoportnak viszont tagadnia kell önnön létezését. Ezzel ugyanakkor a többség szemében éppen azt ismeri el, hogy létezik, sőt titokban a többség ellen „áskálódik”. (Amit bizonyos vonatkozásokban – ráadásul jogos önvédelemből! – kénytelen is lesz megtenni.) A diszkrimináció tilalma ily módon csak kisebbségellenes érzület további erősödését eredményezhetné.

És ezzel már előttünk is áll az a bűvös kör, amelyből a hasonló helyzetű zsidóság kivételes intelligenciája ellenére sem képes – sehol a világon – igazán kitörni.

A határon túli magyarság asszimilációja tehát valójában nem oldana meg semmit.

A nyelvi-kulturális kisebbségek esetében a bűvös kör szerencsére elkerülhető. A megkülönböztetés megszüntetésének ugyanis, látszatra paradox módon, *van lehetősége*: 1., a csoport öndiszkriminációja, majd ezt követően 2., a csoport egyéb csoportok általi diszkriminációjának tilalma. A második lépés a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szóban forgó csoportot jogilag a társadalom más csoportjaival egyenlőnek ismerik el. Nézetem szerint ez az egyetlen méltányos, s ezért hosszú távon is megnyugtató megoldás.

A diszkrimináció két formája, mint a fentiekből is látható, két, jól megkülönböztethető szinten érvényesül: alacsonyabb szinten, a nyelvi-kulturális közösségek (a „kulturális nemzetek”, „nemzetiségek”) szintjén az állam elismeri az (ön)diszkriminációhoz való jogot, magasabb szinten, a politikai közösség (a „politikai nemzet”) szintjén viszont bevezeti a diszkrimináció tilalmát.

A kulturális közösség fogalma azonban lehet tágabb a politikai közösségénél (amikor egy meghatározott nyelvi-kulturális közösség több államban él), és lehet szűkebb annál (amikor egyetlen állam kisebbsége). Ha az állam határain túl élő kisebbségek a történelem folyamán hatékonyan hozzájárultak az adott állam fenntartásához és védelméhez, s kulturálisan továbbra is az államalkotó többség részét képezik, érthető, hogy az adott állam, melynek politikáját a többséget alkotó nyelvi-kulturális többség meghatározóan befolyásolja, úgy érzi, tartozik ezeknek a kisebbségi lét folytán hátrányos helyzetbe került közösségeknek. Míg más közösségekkel szemben nem érez hasonló kötelezettségeket.

Az államnak megkérdőjelezhetetlen a joga ahhoz, hogy bizonyos idegenekre az állampolgársággal járó előnyöket vagy azok egy részét kiterjessze, illetve hogy az állampolgároknak nem járó előnyökben részesítse őket (lásd: bevándorlási politika, idegenrendészeti szabályok, politikai menedékjog stb.). Mivel bizonyos államok esetében a kérelmezők száma meghaladja a lehetőségeket, az állam arra kény-

szerül, hogy a kérelmezők közt különbséget tegyen. És ez a megkülönböztetés valakiket mindig előnyösen, másokat mindig hátrányosan érint. Hogy kiket, az a kritériumoktól függ. A kedvezménytörvény elsősorban nyelvi-kulturális előnyöket biztosít olyan embereknek, akiket saját hazájukban nyelvi-kulturális (sőt politikai-gazdasági) hátrányok sújtanak, és nem nyújt olyanoknak, akiket ilyen hátrányok nem sújtanak.

Az alapvető kérdés tehát az, hogy nevezhető-e hátrányos megkülönböztetésnek, ha az állam egy bizonyos – a határain túl élő – nyelvi-kulturális csoport tagjaira kiterjeszti az államon belüli szolidaritást, konkrétan: a csoport tagjaira vonatkozóan megszünteti az idegenekre érvényes diszkrimináció bizonyos vonatkozásait, míg egyéb nyelvi-kulturális csoportokra vonatkozóan fenntartja? Illetve milyen kifogás emelhető a „hátrányos megkülönböztetés” értelmében vett diszkrimináció megszüntetése ellen, ha az maga is diszkriminatív?

3.

Lényegét tekintve ez a kérdésfelvetés sem előzmény nélküli, sőt, akár hétköznapi is tekinthető.

A demokratikus közélet, politika, társadalom, gazdaság nap mint nap diszkriminál. Diszkriminálunk, amikor a nőket nem akarjuk arra kényszeríteni, hogy férfiak gyanánt éljenek és érezzenek, amikor a muzulmánokat nem akarjuk a katolikus hitre kényszeríteni, amikor a cigányt nem próbáljuk börtönnel, kirekesztéssel, megvetéssel „civilizálni”, amikor a Magyarországra látogató angolt, franciát, németet nem kényszerítjük arra, hogy magyarul szólaljon meg...

Hátrányos megkülönböztetés értelmében vett diszkriminációról csak akkor lehet szó, amikor az elárúsító a magyart vagy az angolt *ugyanazért* a pénzért előzékenyebben szolgálja ki, mint az oroszot, a románt vagy a bolgárt. Amikor a tulajdonos az *ugyanolyan* teljesítményre képes, vele azonos állampolgárságú cigányt vagy románt vagy magyart azért nem alkalmazza, mert az cigány, román vagy magyar. Amikor a tudományos teljesítményt a tudományos élet cerberusai nem tudományos értéke alapján, hanem aszerint ítélik meg, hogy beleillik-e az éppen divatos vagy hatalmi eszközökkel érvényesített diskurzushoz, vagy sem. Amikor a napszámos szülők gyereke *ugyanazért* a feleletért kisebb jegyet kap, mint a nagymenő vállalkozóé, amikor valaki annak függvényében nyer el egy művészeti vagy tudományos ösztöndíjat, hogy milyen ideológiai áramlatot képvisel...

A nyelvi-kulturális megkülönböztetés sem önmagában válik hátrányossá (ahogyan azt a *magyar* liberálisok egy része is szívósan véli), hanem csak akkor, ha a nyelvi-kulturális kritériumot *inadekvátan* alkalmazzák. De ha a határon túli magyarokat az identitásuk megőrzése érdekében támogatjuk (amibe akár a munkavállalási lehetőségek bővítése is beletartozhat, főként akkor, ha a kisebbséget a többségi tár-

sadalomban bizonyítható – s kemény asszimilációs nyomásként érvényesülő – gazdasági-társadalmi hátrányok érik), a nem magyaroktól való megkülönböztetés aligha tekinthető diszkriminációnak, hiszen a kritérium itt éppen a nyelvi-kulturális hovatartozás. A megkülönböztetés intézményesített tilalma esetén (mely a diktatúrák alapsajátága) a kisebbségeknek nem maradna más alternatívájuk, mint a beolvadás vagy a „kiszakadás”.

Az, ha a (mindössze három hónapig) Magyarországon dolgozó vendégmunkásokat nyelvi-kulturális hovatartozásuk vonatkozásában megkülönböztetik a nem magyaroktól, egyéb vonatkozásban sem föltétlenül tekinthető hátrányos megkülönböztetésnek, hiszen a magyarországi munkavállalás egyik nélkülözhetetlen feltétele (s ezzel a kiválasztás egyik fontos *kritériuma* is) a magyar nyelv és a magyar kulturális szokások ismerete. Persze ez a kritérium sem tekinthető kizárólagosnak, hiszen Magyarországon széles körben beszélnek idegen nyelveket, számos esetben tehát egy világnyelv ismerete is elégségesnek tekinthető. A rangsorolás azonban indokolt. Hiszen egy magyarul beszélő, a magyar kultúrát ismerő ember sokkal zökkenőmentesebben beilleszkedhet munkahelyi környezetébe, lakóközösségébe, mint akár a világnyelveket beszélő „idegen”. Ez a fajta „diszkrimináció” egyébként is általános. Nyelvi és életkori vonatkozásban még maga a Soros Alapítvány is szisztematikusan alkalmazza. Nem beszélve a nyugati országok nagykövetségeiről, melyek számos esetben nemcsak az illető országok nyelvét tanító tanárokat mentesítik a vízumilletéktől, de a munkavállalók esetében is előnynek tekintik az ország nyelvének ismeretét. Ha ezt a megkülönböztetést is „diszkriminációnak” tekintenők, akkor – továbbmenve – az orvosok esetében sem volna jogunk megkövetelni az orvosi diplomát, és a tehetséges zeneszerzőt sem volna szabad előnyben részesítenünk a tehetségtelennel szemben, hiszen ily módon a diplomával nem rendelkezőket és a botfülüket úgymond hátrányosan megkülönböztetnők a diplomásokkal vagy a muzikálisokkal szemben.

Ha a nyelv és a kultúra ismeretének nem lenne semmi jelentősége, végképp érthetlenné válna, hogy az államok milyen alapon erőltetik rá az ún. hivatalos nyelvet a más nyelvi-kulturális csoportokhoz tartozó kisebbségekre, s hogy a diszkrimináció ellenzői milyen alapon helyeselhetik ezt? Annak ellenére is, hogy helyileg a kisebbségi nyelv is betöltheti a közvetítő nyelv szerepét! (Márpedig nem csak helyeslik, de – szerintem helyesen – meg is követelik!)

A magyar állam tehát joggal követelhetné meg ugyanezt. A kritérium azonban ez esetben már nem a kisebbségi identitás megőrzésének segítése, hanem egy merőben gyakorlati szempont lenne: a kommunikációképesség.

Felmerül tehát a kérdés: mi az oka annak, hogy a nyelvi-kulturális megkülönböztetést (kisebbség-többség relációban és csakis abban) hajlamosak vagyunk minden további mérlegelés nélkül hátrányosnak minősíteni?

Azt hiszem, az a – ma már a nyugati liberálisok jó része által is meghaladott – *előítélet*, miszerint a (makacsul etnikainak – sőt „etnicistának” – *bélyegzett*) nyelvi-kulturális kisebbségek létének pusztá elismerése is veszedelmes *felforgatás*, amely szükségszerűen vezet konfliktusokhoz. Ez a feltevés minden empirikus alapot nélkülöz. Kanadában, ahol a quebeci francia kisebbséget államalkotó tényezőként *ismerik el*, sőt még a területi elkülönüléshez való jogát is respektálják, a véres összecsapások *esélye* is ismeretlen⁷ (bár a „cross-cultural communication”-nel ott is vannak bajok), Törökországban azonban, ahol a kisebbségek létét sem ismerik el, az önrendelkezéshez való jogról nem is beszélve (s ahol a „cross-cultural communication” fogalma is ismeretlen), az erőszak mindennapos jelenség. A példákat mindkét vonatkozásban hosszan folytathatnám, s a felsorolás nyomán kibontakozó *rendszer* félreérthetetlenül tanúsíthatná, hogy éppenséggel az öndiszkriminációhoz való jog elutasítása az, ami konfliktusokat generál.

A kedvezménytörvény által nyújtott kedvezmények többsége nézetem szerint sem negatív, sem pozitív értelemben nem nevezhető diszkriminatívnak. (A pozitív diszkrimináció egyébként is pusztán tükörképe a negatívnak. Olyan *előnyös* megkülönböztetés, amely korábbi, *hátrányos* megkülönböztetések kiegyenlítését szolgálja, és mint ilyen, eleve csak átmenetinek tekinthető.) Ezekben az esetekben ugyanis – amint azt fentebb már bizonyítani véltük – az adott államok nem diszkriminációt *vezetnek be*, hanem bizonyos, a külföldiekre vonatkozó (s a nemzetközi jogban általánosan elfogadott, de a hátrányos megkülönböztetés lényeg szerinti értelmében) *diszkriminatív* intézkedéseket a saját területükön vagy más államok területén az ugyanazon nyelvi-kulturális közösséghez tartozó (de az osztrákoktól, a svájci németektől, vagy a belgiumi franciáktól eltérően kisebbségi helyzetben élő) személyekre vonatkozóan *megszüntetnek*. A megkülönböztetés még indokoltabb lehet, ha az érintett kisebbségek (az utódállamok magyar kisebbségeihez hasonlóan) fokozottan hátrányos helyzetben is vannak, tehát némi pozitív diszkriminációra is rászorulhatnak.

Az „állampolgár”-„idegen” megkülönböztetés (amely az „idegen”-ekre nézve kétségtelenül hátrányosnak tekinthető) nem a nyelvi-kulturális kisebbségek invenciója, hanem a hatályos nemzetközi jog alapkategóriái közül való. E megkülönböztetés jegyében a tegnap Magyarországra települt, még a nyelvet sem igen beszélő argentin nem számít „idegen”-nek, az önmagát a magyar nyelvi-kulturális közösséghez tartozónak érző-valló, határon túli magyar viszont „idegen”. Ami azért mindennek nevezhető, csak éppen természetesnek nem.

A nyelvi-kulturális (és nem vérségi!) összetartozást irrelevánsnak tekinteni ugyanolyan abszurd dolog, mint (fiktív, vérségi elemekkel is feldúsítva) az állampolgárság kizárólagos kritériumává változtatni, s ezzel az állampolgárt asszimilációra kényszeríteni. Márpedig azok, akik a magyar nyelvi-kulturális közösség összetartozását a konkrét-

⁷ Lásd ismét Kymlicka.

valóságos állampolgársággal szemben valamiféle elvont-fiktív entitásnak tekintik, voltaképpen ezt teszik. A nyelvi-kulturális közösség léte, s az ezzel járó összetartozás-érzés olyan tény, amit csak komoly kockázatokkal lehet nem-létezőnek nyilvánítani.⁸ A tények elutasítása pedig a valóság-érzék komoly torzulásait eredményezheti.

Erre utal, hogy a kedvezménytörvény ellenzői magyar vonatkozásban hajlamosak azt is diszkriminációnak minősíteni, ami nem az (legalábbis nem egyértelműen az), a szomszédos államok vonatkozásában azonban azt sem tekintik annak, ami egyértelműen az. Mindezek előtt a kisebbségek nyelvének hátrányos megkülönböztetését, melyet az új helyhatósági törvény, illetve a Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának ratifikálása Romániában és Szlovákiában jelentősen csökkent ugyan, de alkalmazásának ez idő szerint még mindig nincsenek meg a feltételei. (Hogy a Magyarországon élő nyelvi-kulturális kisebbségek helyzete még mostohább, más kérdés, de sokan a magyarországi helyzetet sem tekintik diszkriminatívnak. A nem nyelvi-kulturális kisebbségként nyilvántartott cigányság kivételével természetesen.)

S ezenkívül is egész sor egyéb diszkriminatív rendelkezés van vagy volt (egészen a legutóbbi évekig) érvényben. Romániában a homoszexuálisokat még tavaly is 5 éves börtönbüntetésre ítélték. Az ortodox egyházat a törvény ma is ún. „nemzeti” vallásnak minősíti, a többi egyházat (a katolikusokat, a görög katolikusokat, a protestánsokat) azonban ez a státus nem illeti meg. A román hírszerző szolgálatban, a hadseregben, a rendőrségnél, a diplomáciában (azaz az ún. „nemzeti” hivatásokban) a magyarság – a számarányához képest – megdöbbentő mértékben (a nullához közel) alulreprezentált. S kisebb mértékben bár, de erősen alulreprezentált az állami vállalatok vezető állásaiban is. A marosvásárhelyi összecsapásokat követően kizárólag magyarokat és cigányokat ítélték súlyos börtönbüntetésekre, román egyet sem. A 89-es lincselések résztvevői közül csupán a román rendőrtisztek feltételezett magyar gyilkosait ítélték el, ahol viszont román rendőrtiszteket románok lincseltek meg, ott még perre sem került sor. (Az egyik diszkriminatív per még ma is folyik.) A kisebbségeket, főként a cigányokat a román médiák gondosan és folyamatosan diszkriminálják, a bűnügyi tudósításokban mindig pontosan megadják az elkövető etnikai hovatartozását is (a román kivételével, persze). Arról pedig, amit Funar Kolozsváron a magyarokkal művel, jobb nem is beszélni.

A magyar közvélemény e tények tudatosításától jól érzékelhetően elzárkózik. Ami bizonyos mértékig érthető. A nacionalisták ugyanis szeretnék túlhangsúlyozni ezeket. A normális magatartás azonban valahol a kettő között lenne. Funarnak – a bevett jogi terminológia alapján nehezen minősíthető – szövegei azonban a magyar „diszkrimináció” mai elutasítóiban közletről sem váltottak ki olyan ellenérzést, mint

⁸ Lásd: Will Kymlicka: *Igazságosság és biztonság. A kisebbségi nacionalizmus kezelésének kritériumai Nyugaton és Keleten*, Fundamentum, 2001/3, 5–26. oldal

a kedvezménytörvény ún. diszkriminatív elemei. Pedig ezek Magyarországon is hozzáférhetőek voltak. Balázs Sándor és Schwarz Róbert gyűjteményét néhány éve a budapesti Pont könyvesboltban is hónapokon át árusították. Mindössze a Magyar Narancsban olvashattunk róla egy fulmináns kirohanást, melyben a szerzők (az első régi baloldali, a második elkötelezett liberális) váll váll mellett fasisztává léptek elő.

Arról a – végrehajthatatlansága miatt – időközben hatályon kívül helyezett (de '89 után meghozott) román törvényről sem olvastam, amely a magyar falvakban egyetlen román gyerek számára is lehetővé tette iskolai osztály létrehozását, de a magyarok esetében legalább 14 jelentkezőhöz kötötte.

Annak, hogy a törvény ellenzői különösebben rokonszenveznének a románokkal (mint például a megboldogult Mészöly Miklós), mindazonáltal nem sok jelét láthattuk. A román értelmiség demokráciáért folytatott – a szó szoros értelmében heroikus – harcáról sem hallhattunk vagy olvashattunk tőlük túl sokat. (Igaz, ehhez egyszer el kellett volna ismerniük, hogy van mi ellen harcolni.)

A diszkrimináció-ügyben érvényesített diszkrimináció következtéként nem feltétlenül a román demokraták iránti rokonszenvből fakad (mint kettős mércét, ezt sem lehetne különösebben helyeselni, de talán együtt lehetne érezni azokkal, akik alkalmazzák), hanem a magyar nacionalisták iránti ellenszenvből. Ezzel azonban már csak komoly fenntartásokkal lehet együttérezni is.

A magyar állam egyértelmű és minden határon túli magyarra kiterjedő felelősségvállalása – főként lélektani szempontból – döntő jelentőségű, hiszen a romániai magyar a magyar identitás megőrzésével járó (tetemes) többletterheket és hátrányokat hosszabb távon csak akkor vállalhatja, ha érzi, hogy a magyar nyelvi-kulturális közösség számára sorsa nem közömbös, hogy érdemes magyarnak megmaradnia, mert odaát (is!) számítanak a képességeire. Abban persze az RMDSZ-szel kell egyetértenünk, hogy minden olyan esetben, amikor csak lehet, a munkahelyeket kell áthozni a magyarlakta területekre, és nem a munkaerőt áttelepíteni Magyarországra.

Ebben az esetben ugyanis már a kölcsönös kétnyelvűség számíthatna előnynek.

Azt, hogy a román és a magyar szomszédok viszonyát a magyarországi kedvezmények megrontánák, nem valószínű. A németek, a horvátok, a szlovákok esetében sem rontották meg. Ha a magyarok esetében mégis megrontánák, az már valóban olyan hátrányos megkülönböztetés lenne, amely ellen érdemes szót emelni.

A román-magyar viszony rendezésének kulcsa nem a tények elhallgatása vagy elferdítése, hanem az elfogadása. Mindkét oldalról.

Martonyi Jánosnak abban kétségtelenül igaza van, hogy az Európai Unió belülről, az államhatárok megszűnésével a helyi-, a regionális-, a nyelvi-kulturális közösségek fognak elkerülhetetlenül felértékelődni, hiszen csak ezek lehetnek képesek a társadalom belső kohézióját meg-

teremtteni, illetve fenntartani. A mesterségesen létrehozott államhatárok helyett ismét a természetes történeti képződmények kerülnek előtérbe. Aki ezt a folyamatot elutasítja, az a 21. század Európájából zárja ki önmagát.

Nekünk, *minden következményével egyetemben*, el kell fogadnunk Trianont (a Fidesz-koalíció felelőtlen akciói, pl. a trianoni ünnepségek és egyebek, ennek az elfogadásnak az őszinteségét nem egy esetben sajnós kérdéssé teszik, s hamis látszatokat is kreálhatnak). De Trianont a románoknak is el kell fogadniuk. És nekik is *minden következményével egyetemben!* Azaz el kell fogadniuk a nagy számú és identitásához ragaszkodó magyar kisebbség létét és nyelvi-kulturális egyenjogúságra támasztott igényeit. Ehhez azonban az aszimmetrikus hatalmi viszonyokat (mindenféle konfliktuális helyzet legfőbb forrását) kell fokozatosan felszámolni. A kedvezménytörvény ebben is segíthet.

4.

Van azonban a kérdésnek egy negyedik dimenziója is. A gyakorlati. A törvény alkalmazásának számot kell vetnie egyrészt a magyar társadalom, másrészt a szomszédos országok társadalmainak hagyományaival, az uralkodó mentalitásokkal, érzelmekkel.

Az elméletileg meglehetősen egyértelműnek tekinthető kérdés e pillanatban tehát kizárólag *kompromisszumok* árán oldható meg.

Sajnos éppen ez az, amire kezdettől egyik magyarországi tábor sem mutatott túl sok hajlandóságot. (Az MSZP sok vonatkozásban üdítő kivételt képviselt.)

Az a bevezetőben megfogalmazott feltevés, hogy a törvénnyel kapcsolatos reakciókat kizárólag az érzelmek határozzák meg, a törvény hatályba lépését követően egyértelműen igazolódott.

Az már korábban is kiderült, hogy a törvény bizonyos kitételei a parlament által elfogadott formában nem érvényesíthetőek. Vagy a Nyugattal, vagy a szomszédos államokkal nem sikerül elfogadtatni őket. Az is kiderült azonban, hogy a nemzetközi közvélemény a törvény teljes elutasítását sem támogatja.

Az lett volna tehát természetes, ha a kormány és az ellenzék kölcsönösen engednek, s közösen törekszenek arra, hogy a szomszédos államok közvéleményét megnyugtassák. Erre egyik fél sem mutatkozott hajlandónak.

Martonyi János már a kormánydöntést kisebbségi oldalról legitimáló MÁÉRT tanácskozás előtt arról beszélt (egy, a Duna TV-nek adott interjúban), hogy a gazdasági-szociális kedvezmények vonatkozásában a magyar állam nem előnyöket fog biztosítani, hanem a magyar nemzetiségűek, azaz a magyar igazolványok birtokosai számára csupán könnyítéseket alkalmaz majd, Orbán Viktor miniszterelnök pedig a tanácskozást követő, vasárnap esti tévéinterjújában (melyet szintén a Duna TV jóvoltából láthattunk) még tovább ment, és úgy

fogalmazott, hogy a román kormányzat kifogásai megalapozottak, a kérdést felül fogják vizsgálni.

S visszahátrált az egészségügyi kedvezmények vonatkozásában is.

Azt is megtudtuk, hogy a magyar igazolványok tulajdonosai az oktatási támogatáshoz sem alanyi jogon jutnak hozzá, hanem azokat a magyar állam alapítványokon keresztül, pályázati alapon folyósítja.

Az ajánló szervezetekről is kiderült, hogy nem fognak ajánlani, csupán a megkövetelt adatokat: a magyar származást, a nyelvismeretet, a magyar politikai szervezetekhez vagy felekezetekhez való tartozást, illetve a népszámlálás során tett nyilatkozatot dokumentáló iratok hitelességét igazolják. Az „ajánló” jelző tehát merőben félrevezető.

S további példák, amelyek arra utalnak, hogy nem elég a végrehajtási rendelkezéseket egyeztetni, magának a törvénynek a szövegén is végre kell hajtani bizonyos – és nem is jelentéktelen – változtatásokat, a fentiek felül is akadhatnak.

A törvénytövegen végrehajtott változtatásokra nemcsak azért lett volna szükség, mert bizonyos korábbi megfogalmazások (egyébként mindössze néhány) a törvény körül kibontakozott, nemzetközi vita során kédesnek bizonyultak, hanem azért is, mert a román és a szlovák fél csak ez esetben érezhette volna úgy, hogy a magyarok is figyelembe veszik az ő szempontjait. S ezeket a szempontokat már csak azért is figyelembe kellett volna vennünk, mert az új megfogalmazások a törvény által célzott kedvezmények gyakorlati érvényesítését egyetlen esetben sem érintenék. Vegyük az (SZDSZ által is) leginkább vitatott esetet, a gazdasági-szociális kedvezmények esetét. Az eredeti megoldás (bár elvileg, mint láttuk, indokolható) a *jelenlegi helyzetben* valóban kivihetetlen, a későbbiekben (az Európai Unión belül pedig) amúgy is tárgytalanná válik. Ezeket a kedvezményeket, főként a munkavállalás lehetőségét, valóban a szomszédos államok minden polgára számára lehetővé kell és lehet tenni. Ki lehet kötni azonban, hogy Magyarország területén előnyt élvezhetnek azok, akik a magyar nyelvet kielégítő szinten beszélnek. Ez ellen a kitétel ellen azért sem emelhető kifogás, mert ezt az elvet saját területén az összes szomszédos állam mereven érvényesíti, amikor az ún. államnyelv elsajátítását még azokon a területeken is, ahol bizonyos kisebbségek többségben, esetenként elsöpítő többségben élnek (lásd Székelyföld), a társadalmi integráció alapfeltételeként írja elő. Márpedig annak, aki Magyarországon munkát vállal – bizonyos mértékig legalább – a magyar társadalomba is integrálódnia kell. Az alkalmasság egyik kritériuma, mint arra már utaltunk – a nyugati államokban is az „államnyelv” (vagy nyelvek), vagy legalább egy világnyelv ismerete. Mivel a magyar nem világnyelv, a teljes elfogulatlanság érdekében esetleg azt is ki lehetne kötni, hogy a magyar *után* a munkaadó előnyben részesítheti a szomszédos országok azon polgárait is, akik a legelterjedtebb világnyelven, angolul beszélnek. Ez *után* következhetnek azok, akik sem a magyar nyelvet, sem az angolt nem ismerik, de vállalják, hogy (a magyart legalább) rövidesen elsajátítják.

Ha a magyar államnak (a liberalizmus jogelvi alapján) nincs joga *viszonylagos előnnyé* tenni a területén munkát vállaló idegen állampolgárok számára a magyar nyelv *elfogadható* ismeretét, lehet-e joguk a szomszédos államoknak az ún. államnyelvet nemcsak a gazdasági, de a szociális, politikai és kulturális jogok gyakorlásának *kizáró* érvényű *feltételévé* tenni, a kisebbségek által többségben lakott területeken is? (Mert hiszen az ún. államnyelv kötelező oktatása a többségi nyelvek *kitűnő* ismeretét ilyen – *kizáró* érvényű! – kritériummá teszi.) Ha Romániában az egyének és a közösségek közti társadalmi kommunikáció alapfeltétele a román nyelv ismerete, Magyarországon – a magyar társadalomba való akár átmeneti beilleszkedés tartamára – miért ne lehetne az a magaré?

A törvény szövegének megváltoztatása tehát nemcsak szükséges, de lényegesebb nemzetközi presztízsveszteség nélkül lehetséges is. Igen ám, csak hogy a törvény megváltoztatása és főként némely, az SZDSZ, illetve az MSZP által vitatott pontokon az utóbbiaknak szolgáltatott volna részleges elégtételt. Márpedig a Fidesz-koalíció erre még a kisebbségek érdekében sem hajlandó, bár ezeket az érdekeket – egyébként – fennkölt pátozzsal emlegeti.

Sőt, merev elutasítását megtámogatandó, magukat a kisebbségeket is hajlandó volt felvonultatni az ellenzék ellenében. A MÁÉRT tanácskozása nem csak a Velencei Bizottság jelentése által is jelzett gondok enyhítésében nem vitt előbbre, de újabbakat is kreált. Nem volt világos, hogyan fogok hozzáférni például a népszámlálási ívemhez, melynek alapján a népszámlálás során tett nyilatkozatomat dokumentálhatom. Különösen akkor nem, ha a román hatóságok a törvény végrehajtásában nem fognak velem és a magyar hatóságokkal együttműködni. Feltehetőleg sehogyan. Azt meg egyáltalán nem hihettük, hogy a MÁÉRT résztvevői ennek ne lettek volna tudatában.

Így aztán a kitételnek egyetlen (emberi ésszel felfogható) értelme lehetett, az, hogy a „státustörvény” révén valamely következő népszámláláson növekedjen a magukat magyarnak vallók számaránya. Ez ellen a kedvezményekkel kecsegtető „kényszerintézkedés” ellen a románok joggal berzenkedhettek. Nehéz elképzelni, hogy a magyarságnak mi szüksége lehet az efféle lépen fogdosott „magyarok”-ra? S az sem világos, hogy ha tiltakozunk a románok, szlovákok, szerbek, ukránok által gyakorolt hasonló jellegű, burkolt asszimilációs kényszerintézkedések ellen, milyen alapon próbálkozunk magunk is hasonlóval? Szolgálhatja mindez a közeledést?

Márpedig a kisebbségi helyzet normalizálásának csakis a közeledés lehet a fundamentuma, *a kedvezménytörvény alkalmazása is csak arra építhető.* Nem valószínű, hogy a kedvezménytörvény – önmagában – *valóságos* feszültségeket generálhatna, sőt az sem biztos, hogy a *valóságos* feszültségek minden esetben föltétlenül kerülendők. Az viszont tény, hogy a valódi problémák megoldásához a feszültségek is csak akkor vihetnek közelebb, ha a határozott és átlátható érdekképviselő, határozott és jól érzékelhető kompromisszumkészséggel társul. A

MÁÉRT döntése ennek a kompromisszumkészségnek a – riasztó – hiányáról „árulkodott”.

Az SZDSZ magatartása sem volt konzekvensebb. A liberálisoknak a törvénnyel szemben emelt legfigyelemreméltóbb kifogása az volt, hogy a törvény végzetesen megronthatja a román–magyar viszonyt. Akkor tehát, amikor a román-magyar megegyezés végre létrejött, az ember azt várhatta volna, hogy a liberális oldalon örömujjongás tör ki (vagy legyünk realistábbak: visszafogott elégedettség uralkodik el). Ezzel szemben az SZDSZ soraiból is a nemzetállami nacionalizmus és xenofóbia szólamai hangzottak fel.

Félreértés ne essék, a liberálisok ingerültsége érthető, hiszen Orbán (nem is először) a saját leghatásosabb fegyverüket csavarta ki a kezükből: megegyezett a románokkal. A nacionalizmus, sőt a „bujtatott” irredentizmus vádját tette – mindenekelőtt a Nyugat szemében – tárgytalanná. S a gesztusban az is világosan kifejeződött, hogy a kormányzat a – nem különösebben kedvelt – románokkal is szívesebben megegyezik, mintsem a magyar liberálisokkal megegyezne.

A (bizonyos értelemben jogos) felháborodás az SZDSZ képviselőit kontrollálatlan reakciók sorára ragadtatta. Egy alkalommal Szent-Iványi Istvánt, az SZDSZ frakcióvezetőjét láthattuk a Magyar ATV *Összefüggések* című adásában. Szent-Iványi úr ismertette pártjának jobbara racionális kifogásait. De nem méltatta egyetlen szóra sem azt, a korábbi kritikák (intolerancia, szomszédokkal szembeni ellenérzések, nacionalista szélsőségek bátorítása) fényében mégiscsak figyelemre méltó tény, hogy a kormányzat a román–magyar megegyezés érdekében felülemelkedett „elfogultságain”. Ha ezeket a sokat kárhozott elfogultságokat az SZDSZ tényleg belső meggyőződésből ítélte volna el, Szent-Iványi úrnak most kitűnő alkalma nyílhatott volna arra, hogy maga is ismét tanúbizonyságot tegyen elfogulatlanságáról, a román-magyar kiegyezés ügye melletti őszinte elkötelezettségéről. Annál is inkább, mert korábban az volt a fő ellenvetés, hogy a törvény a romániai románokat hozza hátrányos helyzetbe (diszkriminálja) a romániai magyar munkavállalókkal szemben. Nem ezt tette. Főként azt a vádat hangoztatta, hogy az egyezmény Magyarországra szabaddítja a román munkavállalókat, s általában is hátrányos helyzetbe hozza (diszkriminálja) a magyar állampolgárokat a románokkal szemben.

Az adás alatt azonban egyéb is történt: egy Miskolc környéki telefonáló is bejelentkezett. Elmondta, hogy a környék amúgy is tele van már mindenféle román népséggel, csencselőkkel, tolvajokkal, akik elszívják a magyarok elől a levegőt, s felelősségre vonta az SZDSZ-t, hogy mért nem tett meg mindent egy ilyen magyarelles törvény jóváhagyásának megakadályozása érdekében. Szent-Iványi István szó nélkül végighallgatta a xenofób hadovát, sőt a végén kifejezte egyetértését is. Hogy a telefonáló véletlenül sem lehetett az SZDSZ szimpatizánsa, az rögtön nyilvánvalóvá vált, amikor az SZDSZ-en számon kérte a „mindent-megtétel”-t – egy szimpatizánsnak vagy párttagnak ugyanis tudnia kellett volna, hogy az SZDSZ – a szó szoros értelmé-

ben – mindent tőle telhetőt megtett, hogy a kedvezménytörvény elfogadását megakadályozza.

Hogy Orbán Viktor ezzel a megegyezéssel nem vált 23 millió román miniszterelnökévé, s nem szabadította rá Magyarországra nagyobb mértékben a román alvilágot, mint ahogyan az a liberális demokrácia alapelveinek egyik (bizonyos vonatkozásokban akár ellen-szenvesnek is tekinthető) következményeként már korábban is rászabadult, aligha igényel bonyolult bizonyítási eljárást. A munkavállalóknak és a hatóságoknak továbbra is jogukban áll, hogy az alkalmazás során a szaktudást, nyelvismeretet, a törvények tiszteletben tartását stb. is figyelembe vegyék. S nemigen értem, hogy miért volna a romániai magyarságra sérelmes az, ha a rossz magyar szakember, a megbízhatatlan munkás, a szélhámos elől a szakmáját jobban ismerő, megbízhatóbb, a munkáját hivatásként végző és nem utolsó sorban magyarul is beszélő román viszi el a melót? Ezzel a romániai magyarok magyarországi megbecsültsége is csak javulhat. Mi, romániai magyarok „hírhedt kollektivizmus”-unk ellenére sem rokonszenvezünk jobban közösségünk kétesebb minőségű tagjaival, mint a tisztességes románokkal. Ahogyan a magyarországi munkaerőpiacnak is jót tesz, ha a tisztességes munkára alkalmatlan, megbízhatatlan ember munka nélkül marad. Ez nem a kedvezménytörvény, hanem a kapitalista gazdasági rendszer, az ún. szabadpiac velejárója.

S annak, aki a románok magyarországi munkavállalása ellen tiltakozik, ugyanilyen alapon a magyarok (EÜ csatlakozást megelőző) németországi munkavállalása ellen is tiltakoznia kéne, hiszen az adott országok közt a különbség, fejlettségi nívelben, szakképzettségben és egyebekben csaknem ugyanaz. Ha az SZDSZ és az MSZP a magyar munkaerőpiacot akarják védelmezni, nem a kedvezménytörvényt, hanem a szabad piacot mint olyat kéne elutasítaniuk.

De (az adott esetben) mindez pusztán öncélú játszadozás az argumentumokkal.

A három hónapos munkavállalás a komoly magyarországi munkavállalóknak igazi (azaz a munkabérek tartós leszorításával járó) konkurenciát nem jelenthet. A román munkanélkülinek aligha fogja megérni, hogy a három hónapos magyar szezonmunkáért feladja itthoni munkanélküli segélyét, elhelyezkedési esélyeit, nyugdíjjogosultságát stb. A törvény főként a fiataloknak, közülük is elsősorban a diákoknak jelent valódi kedvezményt. S abból, hogy a magyar diákok mellett románok is munkához juthatnak, hosszú távon a román–magyar viszony vonatkozásában is csak jó származhat. Fokozatosan átalakulhat a magyarokra, Magyarországra vonatkozó román mentalitás is. Ez pedig hosszú távon felmérhetetlen jelentőségű lehet. Egyebek között Magyarország kelet-közép-európai státusát is megszilárdíthatja.

Azt a (szinte már nem is leplezett) románellenes hangsúlyokkal terhes kampányt, amely a kedvezménytörvény kapcsán a magyar ellenzéki sajtóban kibontakozott, s melynek xenofób hangsúlyai jobban

„tapadnak”, mint ahogy azt a magyarországi szónokok akárcsak sejt-hetnék is, nemcsak a román közvélemény szemében tehetik kérdéses-sé az ellenzék román–magyar kiegyezésre vonatkozó szólamainak ko-molyságát, hanem a magyar értelmiségi közvélemény nagy részében is. A bujtatott sugallatok, melyek az átlagember feltételezett idegen-gyűlöletét célozzák meg, a jobb érzésű magyarokban is könnyen azt a látszatot kelthetik, hogy a sokat hangoztatott román barátság mö-gött voltaképpen az erdélyi magyarok iránt érzett ellenszenv hózódik meg, azaz hogy sok ellenzéki politikus számára a románoknál csak a romániai magyarok ellenszenvesebbek.

A liberálisok és a szocialisták reakciói azonban – ha az első részben kifejtett feltevéseink helyesek – korántsem tekinthetők mindenestől látszatnak, de még csak választási fogásnak sem. Ezek a reakciók saj-nos az állampolgári nemzetfogalom, s az azzal szervesen összefüggő állampolgári nacionalizmus logikus következményei. Hogy a libera-lizmus és a nemzetállami nacionalizmus szervesen összefügg, a nyu-gati szakirodalomban közhelynek számít.⁹ A mai magyar liberálisok esetében ez azért nem evidencia, mert az SZDSZ inkább – a monarchia többnemzetiségű szerkezetéből fakadóan – (az adott összefüggésben kisebbségi és „kozmpolita”) „pária-liberalizmus”, semmint a magya-rországi kisebbségek ellen irányuló (az adott összefüggésben többségi és „nacionalista”) „nemzeti” liberalizmus közvetlen folytatójának te-kinthető.¹⁰ A magyar liberálisok „nemzetietlenségére” vonatkozó vá-dak ezért bizonyos mértékig megalapozottak, de szó sincs itt semmi-féle „idegenlelkűség”-ről, az SZDSZ is magyar hagyományt, egy sa-játos, de időközben a magyar nemzetállami nacionalizmus eszme-rendszeréhez hasonlatosan elavult magyar gondolatrendszert folytat. A magyar liberálisok – a fogalom Kymlicka által adott definíciója ér-telmében – ugyanolyan nacionalisták, mint jobboldaliak, hiszen ma-guk is „megkísérlik biztosítani, hogy az állam valóban »nemzetállam« legyen, amelyben az állam és a nemzet egybeesik”¹¹. Ők a maguk ideo-lógiai standardjai szerint szeretnék homogenizálni (sőt gleichshal-tolni) a magyar társadalmat, a jobboldaliak a maguk ideológiai stand-ardjai szerint. Igazán lényeges különbség nincsen. Mindkét tábor csu-pán a hatalom birtokában érezheti biztonságban magát, hiszen mind-kettő a másik fél – a nyugati értelemben vett jogállam lehetőségeit meghaladó – kirekesztésére (magyarán: jogi eszközökkel való betiltá-sára vagy elhallgattatására) tör. A magyar politikai élet nagy tragé-diája, hogy a politikai csatákat továbbra is a 19. század kísértetei vív-ják.

A politikai rendszer alapvetőnek tekintett értékei sorra elavultak, a kulturális összetartozás értékei azonban továbbélnek. Ezeknek az értékeknek a felvállalása egybevág a nyugat-európai trendekkel (még ha Magyarországon egyesek súlyosan korszerűtlen törekvések jegyé-

⁹ Lásd Kymlicka–Straehle: *I. m.*, 29–32. oldal

¹⁰ Lásd: Ernest Gellner: *A Habsburg-dilemma*, Café Babel, 2001, 115–127. oldal

¹¹ Kymlicka–Straehle: *I. m.*, 29. oldal

ben hivatkoznak is rájuk). A politika és főként a választási kampány (legalábbis itt minálunk Kelet-Közép-Európában) soha nem erkölcsi megfontolásokon alapul, inkább az érzelmi-indulati szférára alapoz, de a pártok hosszú távú megítélése már egészen bizonyosan erkölcsi természetű (vagy legrosszabb esetben az is). A magyar választó korántsem olyan ostoba, hogy ne vehetné észre, ha a pártok a gyakorlatban önnön erkölcsi elveikkel kerülnek összeütközésbe, illetve politikai doktrínájuk mutatkozik súlyosan önellentmondónak, ahogyan azt is bizonyosan észre veszi, ha ezeket az elveket (korlátozott érvénnyel akár) olyanok igazolják, akiktől korábban nem várta volna. Hogy Orbán gesztusában volt egy jó adag hecc is (a Nastaséval kötött egyezmény aláírásakor készített felvételekből tényleg nem véletlenül kacsint ki), számomra is tény, de egyáltalán nem mindegy, hogy valaki a nemzeti előítéleteken felülemelkedő (de legalábbis annak látszó) gesztussal sokkolja az ellenzéket, vagy hogy az általa évtizedek óta nemes pátosszal elítélt xenofóbiával döbbsenti meg saját híveit is (sőt, leginkább talán azokat).

5.

A választási kampány nem kedvez a józan és tárgyilagos vitának. Mégis úgy vélem, az ellentéteket ez esetben is okosabb volna végre félre tenni.

A törvény mindenképpen csak átmenetnek tekinthető, addig maradhat érvényben, amíg az érintett államok mindenike bekerül az Európai Unióba. De – addig is – szükség van rá. Célja ugyanis nem a szomszédos országokban élő nyelvi-kulturális csoportok közti különbségek elmélyítése, ahogyan azt többen is állítják, hanem éppen-séggel az asszimilációs nyomás mérséklése. A törvénnyel szembeni ellenállás arra utal, hogy ezeknek az államoknak az értelmisége a kisebbségek beolvasztásának álmát még mindig nem adta fel, csupán a korábbi durva és leplezetlen módszereket szeretné civilizált és humanusabb módszerekkel felcserélni. Az erőszakos asszimilációt valóban megfékező (illetve az azt spontánná-kölcsönössé változtató) megoldásoktól továbbra is idegenkedik.

A végső megoldás mindazonáltal nem a kedvezménytörvény, hanem a kisebbségi kérdés méltányos rendezése, melyre az uniós szabályozások távlatilag lehetőséget is teremtenek.

Amint azt a marosvásárhelyi Pro Europa Liga vezető aktivistája, Smaranda Enache egy nyilatkozatában megállapította, a kedvezménytörvény az érintett országoknak kitűnő lehetőséget kínált arra, hogy bizonyítsák: képesek közös dolgaik rendezésére. A dolog mégis kínosan nehéznek bizonyul, ami sajnos arra utal, hogy ezeknek az államoknak – beleértve Magyarországot is – hosszú utat kell még megtenniük, amíg tényleg megérkezhetnek Európába.